

ERDÉSZ ÁDÁM (VÁLOGATTA, AZ UTÓSZÓT ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA):

Levelek a Kner család életéből 1938–1949.

(Tények és tanúk)

Magvető, Budapest, 2023. 725 oldal.

2023 májusában jártam Gyomaendrődön az OR-ZSÉ-s diákjaimmal, Békés megye zsidó örökségét felfedező tanulmányúton. Ekkor látogattunk el az ország egyetlen nyomdászati múzeumába, a Kner Nyomdaipari Múzeumba. A Kner Imre egykori lakóházában berendezett kiállításon valamennyien elképedve hallgattuk vezetőnket a nyomda modern gépeiről, a Knerek világhírű tipográfiai ismereteiről, és csodáltuk meg a gyönyörű művészi igényességgel kiállított könyveket, melyektől méltán váltak nem csak országos, hanem nemzetközileg elismert műhellyé. A nyomdászati kiállítás után vezetőnk az épületegyüttes hátsó traktátusába, Kner Endre egykori lakhelyére vezetett, ahol egy nemrégiben megnyílt tárlatot ajánlott figyelmünkbe, melynek címe: „A Kner család holokausztja”. A vakolattól lecsupaszított falakon és a kiállítási terekben szembesülhettünk a család, az alapító Kner Izidor gyermekeinek tragikus történetével a holokauszt alatt, valamint ismerhettük meg a holokausztból szerencsésen kimaradt Kner Albert amerikai munkásságát, sikeres életpályáját. Ez a kiállítási tér a falak nyersségével éles kontrasztban állt a nyomdamúzeum gazdagon berendezett népies barokkos házában bemutatott tárgyakkal, bútorokkal, könyvekkel. A kontraszt önmagáért beszélt; az élmény valamennyiünkbe beleégett. Mi is történhetett a Kner családdal, akik nemcsak világszínvonalú nyomdászati tevékenységükkel tűntek ki, hanem emellett több száz embernek adtak munkát vállalkozásukban, valamint könyvművészetükkel kultúrát, értéket teremtettek az alföldi településen? Erre a kérdésre a fenti kötetben található mintegy 120 levél elolvasásakor kaphatjuk meg a választ.

Amikor az olvasó először pillant rá a közel 700 oldalas családi leveleket tartalmazó kötetre, akkor arra gondol, hogy ez valószínűleg a Kner-kutatók számára készült, akik képesek végigraggni és kicsemegézni a családról szóló és még nem ismert részleteket, ám a laikus közönség inkább valami színes életrajzot választana. Bevallom, jómagam is hasonló nehezteléssel közelítettem a könyvhöz, míg fel nem ütöttem az első levelet, melyet Kner Imre írt fiának, Mihálynak, 1938-ban. Ebben a levélben *in medias res* a magyarországi zsidóság legnagyobb sorskérdésének közepette találjuk magunkat. A fiú pesti gimnazistaként az apjának panaszkodik az iskolában megjelenő antiszemitizmus miatt. Az apja, nagy patrióta, higgadtságra, alázatra, a támadások kellő önérzettel való elviselésére inti fiát, és ezt írja: „Az ilyen ember nem keresi a vitát és a veszekedést, s nem a szavaival, hanem a tetteivel igyekszik legyőzni az ellenfeleit – anélkül, hogy tetteivel hivalkodnék.” (9). Az események utólagos ismeretében az olvasót szomorúan ragadja magával ez a felütés, és ettől kezdve nem tudja letenni a könyvet, hiszen tudja, hogy a tettek ez után semmit nem számítottak. Ez a becsületességben és tisztességben való hit, mely az egész családot a végsőkéig jellemezte és összetartotta, sajnos semmilyen módon nem tette őket alkalmassá az „ellenfél legyőzésében”.

A kötet két jól körülhatárolható részből áll: az 1938–1942, majd az 1945–1949 között írott levelekből. A szerkesztő, Erdész Ádám, által kiválogatott levelek a magyarországi holokauszt idejét fogják át, az első zsidótörvények megjelenésétől az üldöztetésen át a felszabadulásig, majd annak első néhány évéig. A levelek rendkívüli sorsfordító korszakban és események közepette keletkeztek, valamennyiüket áthatja a kor felfokozott drámaisága, mely élethű kifejezést nyer a levélírók soraiban. A könyv ettől válik az olvasó számára letehetetlenné.

Egy mai fiatal olvasóban talán felmerülhet a kérdés, hogy kik is írták ezt a sok terjedelmes levelet, és vajon miről tudtak ilyen hosszasan értekezni. Közhely, de mára ez a műfaj kihalt. Családtagjainkkal, éljenek a világ másik felén, online beszélgetésekkel tartjuk a kapcsolatot, írásban maximum rövid üzeneteket tudunk megfogalmazni. A leveleket nagy részben a Kner család tagjai, a nyomdaalapító, valamint a már 1932-ben elhunyt Izidor gyermekei – Imre, Endre, Ilona, Erzsébet, Albert – írják egymásnak, valamint az ő gyerekeik (Zsuzsa, Mihály, Gyuri) és néhány barátjuk. A levelezés túlnyomó többségének alapját az 1940-ben Amerikába, még a vészkorszak előtt kivándorolt Albert és a család tagjai közötti kapcsolattartás teremti meg.

Az első korszak levelei kezdetben a pesti és a gyomai rokonság és barátok között íródtak. Ekkor még viszonylag békésen folyt az élet a családban, működött a nyomda, a könyvkötészet, melyben Izidor valamennyi gyereke, később pedig a leszármazottaik is részt vettek. A második bécsi döntés után, a Romániától visszanyert területek miatt, és a régi vevőkör bővülésével az üzlet fellendült. A levegőben azonban már érezni lehetett a bizonytalanságot, hiszen a zsidótörvények megjelenésével a jövő egyre kiszámíthatatlanabb és kilátástalanabb lett. Így Albert, feleségének amerikai származása révén, jobbnak látta családjával Amerikába távozni, és ott próbálni szerencsét. Albert első leveleiben az útra való készülődés aggályai jelennek meg, szorongása a nagy döntés és a családtagjaitól való eltávolodás miatt. Amerikába megérkezve a levelekből a két földrészten élő testvérek és családjaik életét ismerhetjük meg: az Új Világban való letelepedés nehézségeit, az állástalálást, a sikeres alkalmazkodást, valamint az itthon maradtak mindennapjait.

A második korszakban írott leveleket egy 3 éves űr előzi meg. Itt hatalmas a drámai csend, a kommunikáció ideiglenes szüneteltetése, melynek oka az, hogy miután hazánk hadat üzent Amerikának, és belépett a háborúba, megszűnik a postai szolgáltatás Magyarország és az Egyesült Államok között. Az első levél keltezése: 1945. augusztus 14. Kner Erzsébet, majd a többi életben maradt testvér, ekkor számol be a családot ért veszteségekről, tragédiákról testvérüknek, Albertnek. Az események után, több szemszögből, különböző elbeszélésekből ismerjük meg, és éljük át a vészkorszak borzalmait. A család egyik fele Auschwitzban, mások munkaszolgálatban pusztultak el, tűntek el, a többiek Pesten rejtőzködtek, és tapasztalták meg a szörnyűségeket a nyilas uralom alatt, az ostrom idején. A könyv drámai csúcspontja a munkaszolgálatból és pesti bujkálásokból Gyomára hazatért Mihály búcsúlevele, melyet öngyilkossága előtt írt édesapja régi barátjának, Rácz Lajosnak (301). A fiú itt szembesül a szülei hiányával, és méri fel azt, hogy egy ilyen országban, ilyen világban nem tudja elképzelni az életét. A 45 után írott levelekből az újrakezdés nehézségeit, a romok eltakarítását, az átélt traumából való lassú felépülést és a mindennapi megélhetési nyomort ismerhetjük meg a felszabadulás után. Mindközben megpróbáljuk megérteni Albert és családja lelkiismereti válságát, tehetetlenségüket

és a veszteségek egyedüli és távoli feldolgozásának lehetetlenségét is. A könyv Erzsébet sikeres amerikai bevándorlásával ér véget.

A Kner család leveleit olvasva egy rendkívüli család életét ismerjük meg bensőséges, írott közléseikből, miközben soraikban a magyarországi vidéki és budapesti zsidóság tragédiáját élhetjük át. A Kner család, mint az a levelek intenzitásából és azok érzelmi hőfokából is kitűnik, egy példamutatóan összetartó közösség volt, akik a legnehezebb időkben is egymást segítették, amikor kellett egymás életét mentették önzetlenül.

A kötet, Erdész Ádám jóvoltából, kimerítő és alapos jegyzetapparátussal került kiadásra, mely nagyban segíti az eligazodást a levelekben megjelenő történelmi, kulturális, és egyéb utalások között. E könyvet ajánlom mindazoknak, akik szeretnék jobban megismerni a Kner család életét, és azoknak is, akik szeretnék rendkívül szép magyar nyelven megfogalmazott, mások felé maximális figyelemmel forduló, végtelen türelemmel és szeretettel megírt írásokat olvasgatni, amelyeket manapság még nyomokban is csak elvétve találhatunk.

Goldmann Márta